

Равдання з української мови та літератури з 04.05 – 08.05

Мова:

5кл Опрацювати с. 149-150. Розвиток мовлення. Письмовий твір-роздум на тему пов'язану з життєвим досвідом учнів, у художньому стилі . « Чому людина має бути чемною»

6кл §61, впр. 523, 524, 525. Дз.§61, впр. 526.

6кл. Опрацювати §79. Впр. 592 (написати твір на одну із тем)

7кл §48, впр. 507, 508, 509. Дз §48, впр. 516 (I-II)

7кл. §49, впр. 522 (I-II), 524, 527. Дз §49. Впр. 528(I-II) друге завдання письмово.

8кл. **Контрольна робота**

8 клас

Речення з однорідними членами реченнями. Речення зі звертаннями, вставними словами (словосполученнями, реченнями)

I варіант

I. Речення з вибором однієї правильної відповіді (*Кожна правильна відповідь = 0,5 б*).

1. Однорідні члени речення – це такі члени речення, які:

а) залежать одне від одного, але відносяться до різних слів у реченні;

б) поєднуються між собою сурядним і підрядним зв'язком;

в) відповідають на одне і теж питання, виконують одну синтаксичну роль, відносяться до одного й того самого члена речення і поєднуються між собою сурядним зв'язком;

г) супроводжуються лише узагальнюючими словами.

2. Узагальнювальні слова можуть стояти:

а) перед однорідними членами речення або після них;

б) лише перед однорідними членами;

в) лише після однорідних членів речення;

г) при однорідних членах речення узагальнювальні слова не вживаються.

3. Звертання вживаються у реченні:

а) лише на початку речення;

- б) можуть займати будь-яке місце у реченні;
- в) лише в кінці речення;
- г) таких речень в українській мові дуже мало.

4. Такі вставні слова як: *безумовно, мабуть, здається* – відносяться до груп, які:

- а) виражають задоволення чи радість;
- б) виражають упевненість, невпевненість, сумнів;
- в) указують на джерело повідомлення;
- г) привертають увагу співрозмовника.

5. Якщо вставлене речення вимовляється **підвищеним тоном**, то воно виділяється з обох боків:

- а) тире;
- б) дужками;
- в) комами;
- г) тире та двокрапкою.

6. Вкажіть речення з поширеним звертанням:

- а) Будь щаслива та здорова, чорноброва! (М. Вороний).
- б) Ох, пісне, чому, як той птах, не летиш? (М. Рильський).
- в) Бажаний гість, тебе я бачить рада, Геральде, син Сігурда, сміливий князь. (І. Кочерга.)
- г) У нас, панове, поки козак не випишеться з коша чи з куреня, то слухай січової старшини... (П. Куліш).

II. Перепишіть речення, розставивши розділові знаки: (3 б.)

7. Не знаю діти куди ви рветесь куди поспішаєте. Звісно ніхто не каже що треба сидіти на місці... Треба берегти природу землю і кожну деревину і птицю в небі і звірину в лісі і рибу в річці (За І. Цюпою).

8. Перебудуйте прості речення на речення зі звертаннями або вставними словами (3 б.)

Цього року зима буде непередбачуваною.

Я не зможу піти з тобою в кіно, бо застудився.

Відпустіть Марка зі мною погуляти!

9. Напишіть твір-роздум на тему: «Чи може штучний інтелект повністю замінити людину?», використовуючи слова з довідки: (3 б.).

Довідка: *чесно кажучи, напевне, на жаль, по-моєму, зверніть увагу.*

Доповніть текст **звертаннями** та **однорідними членами речення**.

8кл. §31, впр. 311, 312. 313. Дз. §31, впр. 314 варіант А.

9кл:

04.05. Розвиток мовлення. Докладний переказ тексту із творчим завданням. Опрацювати с. 229 – 231. Впр. 496 (I-II), впр. 497.

05.05. Розвиток мовлення. Записати докладний переказ тексту із творчим завданням.

06.05. §36, впр. 434, 435 (I-II), 436. Дз. §36, впр. 437.

07.05. §36, впр. 438, 440, 441. Дз. §36, впр. 444.

Українська література:

5кл М. Рильський «Доц», «Осінь – маляр із політрою пишною», «Люби природу не як символ». Вивчити один на вибір.

6кл С. Руданський «Добре торгувалось», «Запорожці у короля». ТЛ. Гумореска, співомовка.

7кл. О. Гаврош. «Неймовірні пригоди Івана Сили».

8кл Позакласне читання. Іван Сенченко «Діамантовий берег»

9кл:

05.05 П. Куліш. «Чорна рада».

Тема. «Чорна рада» - перший україномовний історичний роман. Історична основа сюжету. Показ протистояння сил державотворення й руйніцтва.

I група «Дослідники»

історію, джерела написання та історію видання роману “Чорна рада”

ІСТОРІЯ НАПИСАННЯ РОМАНУ

- Працював над романом із 1843 по 1857.
- Написано два варіанти твору: російською та українською мовами.
- У 1957 році на Україні опубліковано роман “Чорна рада”.

Працювати над романом «Чорна рада» П.Куліш почав ще з 1843

року. Загалом написанню книги автор присвятив 14 років. Перша редакція була завершена вже 1846 року. Проте арешт і заслання

перешкодили публікації повного тексту твору. У 50-х роках Куліш створює другу редакцію твору.

1857 року «Чорна рада» виходить друком одразу українською (в Петербурзі) та російською (у Москві) мовами.

За час, що минув між двома редакціями роману, помітно змінилися погляди Куліша. На зміну романтичному захопленню козацькою добою прийшов похмурий скепсис. Ось чому в «Чорній раді» письменник то звеличує Запоріжжя, то проклинає його.

«Чорна рада» - **перший історичний україномовний роман** в історії літератури.

ДЖЕРЕЛА НАПИСАННЯ РОМАНУ

- козацькі літописи, зокрема Літопис Самовидця (який, до речі, саме Куліш першим дослідив і видав) та Грабянки;
- народні історичні пісні й перекази;
- «Історія русів» та інші праці українських, польських і російських істориків.

Джерела написання роману:

- ✓ козацькі літописи, зокрема Літопис Самовидця (який, до речі, саме Куліш першим дослідив і видав) та Грабянки;
- ✓ народні історичні пісні і перекази;
- ✓ «Історія русів» та інші праці українських, польських і російських істориків.

II група «Історики»

історичну основу роману

Матеріал для вчителя

Історична основа роману

ІСТОРИЧНА ОСНОВА РОМАНУ “ЧОРНА РАДА”

- 1663 р- зречення Ю.Хмельницьким гетьманства.
- Україна розкололася на дві частини: Лівобережну та Правобережну

Звернімося до тексту Літопису Самовидця:

«Року 1663... Як вдарено в бубни на раду, Брюховецький ведлуг постанови, пішо військо припровадив к намету своєї сторони на ту раду. І Сомко не зо зволився; і сам, і усі козаки, при ньому будучії, яко люди достатнії, на конях добрих, шатно і при оружжю. як до війни...

І скоро тая рада стала, і боярин вийшов з намету і почав читати грамоту і указ його царського величества, не дано того скончити, ані слухаючи письма царського величества, зараз крик стався з усіх сторони о гетьманство... І на столець обоїх саджають.

А далі межі собою узялися битися, і бунчук Сомков зламали, заледве Сомко вирвався през намет царський і допав коня. І кінная старшина, а інших позабivano до кілька чоловіка.

І так сторона Сомкова мусила уступати до табору свого, а сторона Брюховецького на столець всадила Брюховецького, і гетьманом окрикнула, давши одному булаву і бунчук у руки».

Після смерті Богдана Хмельницького в Україні зав'язалася боротьба за гетьманську булаву. Претенденти, зокрема Іван Брюховецький та Павло Тетеря, дбали не про долю України, а про власну вигоду. До 1663 року гетьманом України був Юрій Хмельницький, а коли він зрікся гетьманства, у розколотій на дві частини Україні почався період анархії та чвар, який Микола Костомаров

назвав добою Руїни. У козацькому Гетьманаті був обраний на початку 1663 року гетьманом Павло Тетеря, який перейняв булаву з рук Юрія Хмельницького, сина Богдана Хмельницького. Але владу Павла Тетері не визнало лівобережне козацтво: частково через те, що він дотримувався орієнтації на Річ Посполиту, частково через те, що в лівобережній старшині утворилося два угруповання, які почали боротися за владу.

На лівому березі Дніпра в 1663 році старшинська рада в Козельці гетьманом Лівобережної України обрала Якіма Сомка.

Однак він був наказним (тимчасово виконуючим обов'язки) гетьманом, оскільки царський уряд не затвердив цього обрання. Яким Сомко відомий в історії як сподвижник Богдана Хмельницького, брат його першої дружини, що належала до тієї частини козацької верхівки, яка орієнтувалася на союз із Росією, і вів боротьбу за гетьманську булаву з ніжинським полковником Золотаренком.

Ще один претендент на гетьманську булаву - Іван Брюховецький.

Іван Брюховецький
гетьман Лівобережної України

Уперше його ім'я в історії звучить як Іванець, що свідчить про його низьке походження та становище слуги при Хмельницькому. Він зумів прихилити до себе козацьку голоту тим, що виставляв себе ненависником панства й багатства. У цей час в Україні булава переходила з рук у руки, і Брюховецькому захотілося теж потримати її у своїх руках. Іванець зрозумів, що Запорозька Січ - своєрідна автономія, і керуючи нею, можна керувати всією Україною. Перед Ніжинською радою Брюховецький пообіцяв запорожцям, що дозволить безкарно грабувати майно Сомка, Золотаренка та їхніх прибічників. Ця обіцянка поширилася й на чернь, яка допомогла йому стати гетьманом.

Та щойно Іванець досягнув мети, він наказав низовцям розігнати чернь, а своїх політичних ворогів знищити фізично. Сомкові й Золотаренкові прилюдно було відрубано голови. При владі Брюховецький протримався п'ять років.

ІСТОРИЧНА ОСНОВА РОМАНУ “ЧОРНА РАДА”

- 27-28 червня
на околиці
Ніжина
відбулася
“чорна рада”

III група «Літературознавці»

особливості назви твору

Є дві версії, що пояснюють назву роману П. Куліша - «Чорна рада». Перша: вважається що Ніжинська рада була названа *чорною*, бо в ній уперше в українській історії брала участь чернь. Друга пов'язана з багатозначністю слова *чорна*. Це слово в українській мові часто вживається у значенні *підла, незаконна, неправомірна, злочинна*. В історії України чорними називали ті ради, наслідком яких було недемократичне волевиявлення, а державний переворот. Ніжинська рада - одна з них. Вибори були неправомірні, оскільки не прибула значна кількість реєстрових козаків, голота голосувати не мала права. Зазвичай переможець ніколи не карав на горло переможеного, з миром відпускав додому. А тут сталося навпаки.

“ЧОРНА РАДА”

- уперше в українській історії у виборах гетьмана брала участь чернь;
- чорні ради – ради, що носили характер заколотів, державних переворотів, були підступними стосовно правлячого гетьмана.

Проблематика твору

IV група «Митці»

ілюстративний матеріал козацької доби.

ПРОБЛЕМАТИКА РОМАНУ «ЧОРНА РАДА»

- *проблема незалежності України;*
- *патріотизм і зрада;*
- *роль державного діяча;*
- *ставлення влади до народу;*
- *проблема батьків і дітей;*
- *проблема кохання та подружнього щастя;*
- *людина і народна мораль*

(Як результат дослідження учні створили **спільну презентацію**, яку демонструють під час виступу)

І РЕПІН «ЗА ПОРОЖЦІ ПИШУТЬ ЛИСТА ТУРЕЦЬКОМУ СУЛТАНУ»

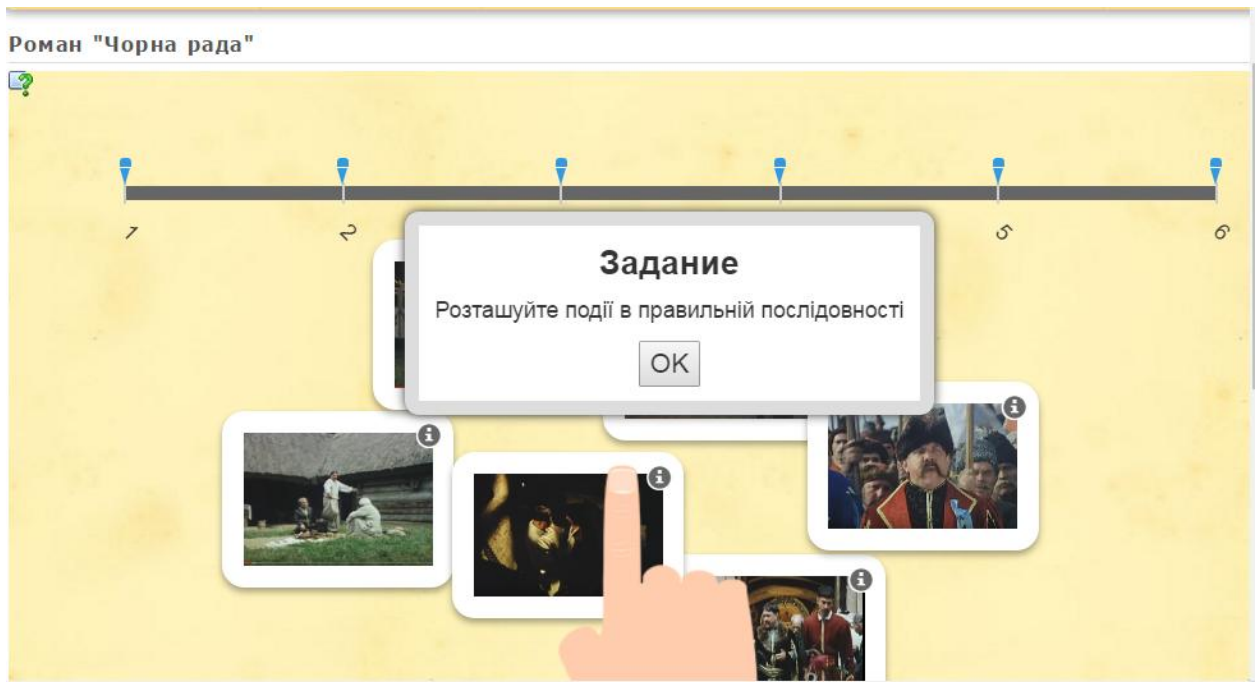

Ковань виступом Ковале І. Толкачківського (П) з картини О. Г. Сасцьова. Початок XX ст. Оригінал зображення.

- Фільм знято за однойменним романом українського письменника-класика Пантелеймона Куліша.
- Основні події фільму розгортаються в тяжкі для України історичні часи. Після смерті В. Хмельницького загострюється боротьба за гетьманську владу між Якимом Сомком й Іваном Брюховецьким, кульмінацією запеклого політичного протистояння стає Чорна рада (1663).

1. Виконання вправи (Learning Apps)

Розташувати в правильній послідовності події, відображені в романі.

2. Рухаючись ланцюжком подій, учитель ставить учням питання, на які ті дають відповіді.

1) «Зустріч на хуторі Хмарище»

➤ Чому Шрам із сином Петром завітали до Череваня?

- Якої громадянської позиції дотримувався Шрам? Чи такою ж була позиція Череваня?
- Прочитайте уривок, у якому автор оцінює Череваня як суспільного діяча.
- Прочитайте про джерела статків Череваня.
- Які стосунки були між членами родини Череваня?

2) «Київ. Проща»

- Як автор показує становище в Україні тієї доби?
- Який висновок робить Шрам після розмови з міщанами?
- Що вам відомо про історичну постать Барабаша? Чому автор згадує його?

3) «Прибуття переяславського сотника»

- Яку звістку приніс гонець?
- Як змінюється настрій головних героїв?
- Учень читає монолог Шрама.
- Чому зажурився старий полковник?
- Чи не передчасно? Чи не налаштовує це читача на трагічну розв'язку?

4) «Хутір Гвинтовки»

- На що вказують деталі інтер'єру та екстер'єру хати Гвинтовки?
- Як ставиться Гвинтовка до своєї дружини? Чи можна виправдати його поведінку тим, що його дружина – полька.

- Які засоби характеротворення героя переважають? Чому автор обрав саме їх?
- Яка політична позиція Гвинтовки? Чи збігається вона з поглядами Шрама?

5) «Ніжинська рада»

- Які настрої панують у юрбі?
- Які кольори переважають?
- Зачитайте й проаналізуйте діалоги. Як мова характеризує героїв-опонентів?

6) «Сомко у в'язниці. Можливість порятунку»

- Чому, на вашу думку, саме Кирило Тур прагне звільнити Сомка? Як він це збирався зробити?
- Визначте романтичні риси образу Якіма Сомка в цьому епізоді.
- Як представлена авторська позиція в образі Сомка?

3. Теорія літератури.

Щоб відповісти на питання, поставлене на початку уроку («Чи вдалося Кулішеві написати дійсно історичний роман?»), необхідно з'ясувати значення таких понять: роман, історичний роман, роман-хроніка.

Роман — вид епічної літератури, для якого характерні значний обсяг і складність будови, широке зображення подій і докладне розкриття життєвих доль людей чи однієї людини впродовж тривалого часу. Цей жанр дає авторові змогу докладно передати історію формування характерів персонажів, показати умови їхнього життя й побуту, розкрити психологію, описати боротьбу за тривалий проміжок часу на тлі важливих історичних подій, а також соціально-класові й національні відносини. У романі буває кілька головних сюжетних ліній, які

часто взаємопереплітаються та перехрещуються. Якщо романи одного автора пов'язані сюжетом, ідейним задумом, образами персонажів, тоді їх називають дилогією (два твори), трилогією (три твори), тетралогією (чотири твори) або говорять про цикл романів (якщо їх багато).

Особливості роману:

- докладне розкриття історії формування характерів багатьох персонажів, показ їх побуту, психології, праці, кохання тощо за тривалий проміжок часу;
- наявність розгорнутого сюжету або кількох сюжетних ліній, об'єднаних спільним задумом;
- велика кількість дійових осіб;
- докладність описів і розповідей;
- прозова (рідше віршована) форма;
- великий обсяг.

За змістом розрізняють романи соціальні, психологічні, історичні, сімейно-побутові, сатиричні, філософські, науково-фантастичні, пригодницькі та ін.

Роман-хроніка — це такий прозовий твір, у якому розкривається послідовна історія певних суспільних або родинних подій за тривалий проміжок часу.

Історичний роман — роман, у якому відтворюється історична епоха на прикладі конкретних людських долі і подій.

IV. Узагальнення та систематизація знань учнів.

- Доведіть, що «Чорна рада» - історичний роман, роман-хроніка.
- З'ясуйте спільне й відмінне в романах В.Скотта й П.Куліша.

Кожний письменник першої половини XIX ст., пишучи твір про минуле своєї країни, неминуче підпадав під вплив В. Скотта, який в історичних романах відобразив боротьбу волелюбної Шотландії за незалежність від Англії. Зазнав цього впливу й Куліш. Можна спостерігати ряд епізодів і ситуацій, подібних у творах обох письменників: герої збираються в дорогу або перебувають у дорозі; кохання на тлі заколоту в країні тощо. Та, скориставшись прийомами жанру, П.Куліш наповнив його національним змістом, створив колоритні національні типи, порушив важливі питання історії України. Роман Куліша цілком оригінальний, самобутній. У ньому яскраво розкрито не тільки історичні події з життя українського народу, відтворено український колорит, а й національний дух народу. Сам роман теж нагадує «історичну думу за її епічним розмахом,

гострими ситуаціями, могутніми національними характерами. І це теж - новаторська риса творчості Куліша.» (За В.Недільком.)

- Недарма сучасники його називають «українцем серед європейців і європейцем серед українців». На таких, як він, трималася наша духовність і самобутність у ХІХ столітті.
- У якому романі Вальтер Скотт прагнув за допомогою уяви, базованої на знаннях історії, правдиво змалювати картини минувшини в її визначальних процесах і суспільних рухах, дотримуючись історичного колориту? («Айвенго»)
- Який образ роману «Чорна рада», створений романтичними засобами, нагадує образ Айвенго-пілігрима (мандрівника)? (Образ Івана Шрама).

Самостійна робота. Заповніть «анкету твору». (Графи, заповнені курсивним текстом, - учнівські відповіді.)

Автор	<i>Пантелеймон Куліш</i>
Назва	<i>«Чорна рада»</i>
Жанр	<i>Історичний роман-хроніка</i>
Тема	<i>Змалювання боротьби за гетьманську булаву</i>
Герої	<i>Яким Сомко, полковник Шрам, Петро Шрам, Іван Брюховецький, Леся Череванівна, Черевань, Матвій Гвинтовка, Васюта, Кирило Тур, Божий Чоловік, Чорногор, Пугач, народ.</i>
Час дії	<i>1663 рік</i>
Основна думка	<i>«Зложити докупі два береги Дніпрові»</i>
Проблематика	<i>Патріотизм і незалежність, ставлення влади до народу, роль державного діяча, народ і співець</i>
Сюжетні лінії	<i>Власне історична (боротьба за гетьманську булаву); любовна (любовний трикутник Леся Череванівна – Петро Шраменко – Кирило Тур)</i>

V. Підсумок уроку

Прочитайте останній абзац роману. Висловіть власну думку з приводу «хуртовини» в Україні.

- П.Куліш звернувся до трагічних сторінок української історії. Яку ідею утверджує своїм твором?
- У якому творі Шевченка звучить ця ідея? Якими словами вона виражена?
- Пригадайте, у якому році написав Т.Шевченко своє «Послання і мертвим, і живим, і ненародженим...»? (1845р.)
- А коли був створений роман у першій редакції? (1846р.)
- Про що свідчить такий збіг? Чи випадковий він?
- Ідея об'єднання всіх українців (Лівобережної та Правобережної України) заради майбутнього нації була особливо актуальною в середині ХІХ ст. Проте рушійну силу народу П.Куліш і Т.Шевченко бачать по-різному. Для Т.Шевченка – це «найменший брат», прості пересічні люди; для П.Куліша – це шляхетна еліта нації, освічена, яка просвітить і приведе простий люд до ліпшого життя.
- Але, незважаючи на розбіжності в поглядах, Т.Шевченко дав високу оцінку роману «Чорна рада»: «...Спасибі тобі за «Чорну раду». Я вже її двічі прочитав, прочитаю і третій раз, і все-таки не скажу більш нічого, як спасибі. Добре, дуже добре ти зробив, що надрукував «Чорну раду» по-нашому. Я її прочитав і в «Руській бесіді», і там вона добра, але по-нашому лучча».

VI. Домашнє завдання.

Домашнє завдання розміщене у «хмарі».

Виконати тестові завдання

(https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSdDYIPxksbuJrE2WCQXCpR8Igl123ygl1e3SDXIDsMTHcLE0Pw/viewform?usp=sf_link)

08.05 П. Куліш. «Чорна рада».

Пантелеймон КУЛІШ. «Чорна рада». Загальнолюдські риси ініціативності, працьовитості, лицарства, благородства, вірності почуттю та обов'язку.

З'ясування емоційного стану учнів, їх готовності до уроку (графічно)

Вступне слово вчителя.

«Пантелеймон Куліш зумів так індивідуалізувати характери героїв і так їх художньо типізувати, що кожен з них виразив своєрідну ідеологічну множинність України.

Кого тут тільки нема! Поміщики і селяни, запорожці і городові козаки, козацька старшина і українська шляхта, кобзарі і міщани... Яких тільки політичних орієнтацій не дотримуються ці різні соціальні верстви України! ... У цьому катаклізмі соціальних суперечностей важко знайти тверду основу для національного замирення, взаєморозуміння та зради», — пише літературознавець М. Жулинський. Які знайомі до болю й актуальні нині проблеми! Учений продовжує свій висновок так: «Найбільша загроза для початкової розбудови української державності, яку, на думку Куліша, може забезпечити не стихія запорозької вольниці, а національна шляхетсько-старшинська верхівка, не з боку народних низів, а з боку ненаситної жадоби старшинування, яка роз'їдає іржею ворожнечі козацьку верхівку. Тому так наполегливо утверджує Пантелеймон Куліш ідею моральної чистоти, неоскверненої гріхом душі, благородного сумління. У цьому гріховному, зганьбленому марнославними пориваннями до влади, далекому від гармонії світі людині, переконує автор «Чорної ради», слід шукати «правду — істину в своїй душі, очищати її, як учив Сковорода, від земних гріхів і пориватися до абсолютної істини, до блаженства і внутрішнього спокою». Коли читаєш ці слова, розумієш, що П. Куліш, із творчістю якого ми продовжуємо знайомитися, зазирнув не лише в минуле свого народу, а й у майбутнє, даючи нам, нащадкам, серйозні моральні уроки.

III. Актуалізація опорних знань (5 хвилини)

1. Літературна вікторина «Чи все я знаю про П. Куліша?»

Спростуйте або підтвердіть запропоновану думку:

- «Могучий майстер української мови й творець українського правопису», — так зазначив про П. Куліша Т. Шевченко. (Ні)
- Фольклор був для Пантелеймона Олександровича поштовхом до слова, книжки, самоосвіти. (Так)
- «Духовна мати» для митця — «Новгород-Сіверська гімназія». (Ні)
- Балади Є. Гребінки П. Куліш вивчив майже всі напам'ять. (Ні)
- Справжнім відкриттям для чутливого до краси національно свідомого гімназиста Пантелеймона виявився збірник «Українські народні пісні», укладений М. Максимовичем. (Так)
- У 1841 р. П. Куліш закінчив юридичний факультет Київського університету. (Ні)
- Пантелеймон Олександрович вперше познайомився з М. Костомаровим, Т. Шевченком, перебуваючи на засланні у Тулі. (Ні)
- «Кулішівка» — збірка поетичних творів митця. (Ні)
- П. Куліш вважав, що політична боротьба шкідлива для справи національного

відродження. (Так)

- Перша поетична спроба письменника — поема «Маруся Богуславка». (Ні)
- П. Куліш був головним редактором журналу «Основа». (Ні)
- Псевдонім дружини письменника — Ганна Барвінок. (Так)

Примітка. За кожну правильну відповідь 1 бал.

2. Експрес-опитування.

- У чому виникла основна розбіжність у світоглядних поглядах П. Куліша і Т. Шевченка?
- Яким чином на формування особистості, творчої майстерності Пантелеймона Олександровича вплинуло його козацьке походження?
- Що спонукало П. Куліша звернутися до історичної теми?

Інформаційне повідомлення

Відтворюючи події минулого, письменник шукає в них відповіді на животрепетні питання тогочасності, зокрема — яким має бути майбутнє України, її соціальний устрій, державний лад.

В образах головних героїв — Сомка, Шрама, з одного боку, Брюховецького та його прибічників — з другого, розкриваються головні аспекти конфлікту, втілюється ідея твору. Вони відрізняються один від одного і зовнішністю, і вдачею, і своїм ставленням до державної справи. Тому, аби мати правдиве уявлення про історичних осіб, давайте спробуємо потрапити в історичне минуле та створимо портрети цих постатей.

У романі П. Куліша «Чорна рада» широко й детально, в живих образах і виразних яскравих картинах змальовано доленосні для української нації часи Руїни. Складними були відносини між простим козацтвом, але серед запорожців П. Куліш зобразив і таких представників минувщини, яких він возвеличив і з гордістю пишався ними. Один із них курінний отаман Кирило Тур. Козацькі честь і звичаї, козацька воля, запорозька рівність та незалежність — такі ідеали цього славного героя.

Зображено в повісті сліпого бандуриста, Божого чоловіка, що має повні кишені грошей, а сам ходить у латаній свитині й без чобіт, а на ті гроші викупляє з неволі козаків. Своїми піснями та молитвами він зцілює душі людей. Таким самим носієм і хранителем кращих людських якостей є і старий запорожець Пугач. Він береже честь і закони козацтва. Це своєрідний суддя, до якого звертаються і за порадою, і за справедливістю. У народнопісенному дусі зобразив П. Куліш Петра Шраменка — дужого, хороброго молодого козака, закоханого у свою дівчину.

Відтворюючи минуле, автор прагне збагнути і оцінити сучасне.

2. Дослідницько-пошукова робота. Характеристика центральних образів твору

Клас поділяється на групи, кожна з яких виконує завдання, а потім презентує.

➤ **Завдання «Яким Семенович Сомко»**

1) Міні-круглий стіл «Хто він? Яким Сомко є?»

- Яким чином Я. Сомко потрапляє на політичну арену? Що вам відомо про його минуле? (Рік народження Якіма Семеновича Сомка невідомий. Походив він з переяславських міщан, був рідним братом першої дружини Б. Хмельницького. У часи визвольної боротьби проти Польщі Сомко став прилуцьким полковником. Коли ж помер Б. Хмельницький, а булава не втрималася ні в руках Виговського, ні Юрася, Яким Семенович активно прагнув зібрати чорну раду, бо сподівався, будучи вже наказним гетьманом, здобути булаву собі)
- Чи можна вважати його продовжувачем справи Б. Хмельницького? Відповідь умотивуйте. (Я. Сомко — продовжувач справи Б. Хмельницького. Про це свідчать слова наказного гетьмана: «Зложити до купи обидва береги Дніпрові, щоб обидва... приклонились під одну булаву! Виженем недоляшка (Тетерю) з України, одтиснем ляхів до самої Случі — і буде велика одностайна Україна»)
- Чому Я. Сомко був лише наказним гетьманом? (На лівобережній Україні козацька старшина висунула на гетьмана переяславського полковника Я. Сомка. На старшинській раді в Козельці Сомка обрано наказним (тимчасовим) гетьманом. Але царський уряд не затвердив цього обрання)
- Про що мріє народний ватажок? Чим пояснити те, що Я. Сомко — рупор поглядів самого П. Куліша? (Він виступає як мудрий державний діяч. Його ідеал — соборна Україна, об'єднана під єдиною гетьманською булавою, звільнена від усіляких ворогів. Він бачить її не підлеглою Москві, а рівноправним спільником. Це, власне, сокровенні думки самого Куліша, а Сомко — рупор тих поглядів. Згідно із задумом автора, то мав бути ідеал гетьмана («розумом і славою узяв над усіма»))
- Що найбільше цінує герой у людях?
- Які стосунки склалися між Я. Сомком і Лесею? Через що вони не побралися?
- Як Я. Сомко ставився до черні? Відповідь обґрунтуйте.
- Які вади характерні для героя? (Не цурався писати доноси на своїх конкурентів царю)

- Чим пояснити відмову героя отримати вільну, запропоновану для нього Кирилом Туром? (Як справжній лицар, не допускає думки про власний порятунок ціною життя Тура)

2) Складання інформативного грона щодо героя.

Яким Семенович Сомко,
наказний гетьман

А) Портрет і зовнішність героя

«воїн уроди, возраста і краси зіло дивної»;

«високий, огрядний собі пан»;

«кругловидний, русявий»;

«голова в кучерях, як у золотому вінку»;

«очі ясні, веселі, як зорі»;

«чи ступить, чи заговорить, то справді по-гетьманськи».

Б) Риси характеру, вдачі

взірець лицарства, мужності, відвертості, благородства;

«щирий і незлобливий»;

не любив жартів;

«щира козацька душа»;

В) Політичні погляди

«гордий, пишний і розумом високий».

не мириться із запорозьким
демократизмом, бунтарством сіроми;

відстоює ідею міцної державної
влади, сильної гетьманської руки;

у нього на думці, якби одігнати ляхів
до Случі;

прагне об'єднати обидві частини
України і триматися договору про
возз'єднання з Росією;

мужньо приймає смерть,
відмовившись від можливого
порятунку, бо «погибає Україна!»

**Г) Яким Сомко є для Пантелеймона
Куліша.**

спрощений, надуманий, схематичний
герой;

рупор, через який письменник
проголошує свої погляди про
старшинську зверхність над
народними масами, висловлює свої
поняття кращих рис вдачі гетьмана

3) Робота з текстом твору. Цитатна характеристика про героя Якіма Сомка.

- **Кобзар.**

«А Сомко, бачте, навпростець іде, не хоче нікому придіти поклонілося».

«А Сомко знаєте який? Зараз загориться, як порох... Сомко видумав Іванцеві
гірку кару: звелів посадити верхи на свиню да й провезти по всьому Гадячу».

«Хтось у дорогих кармазинах, високий і вродливий, а по кармазинах скрізь комір і
поли гаптовані золотом; зверху кирея підбита сободем; підпиривсь срібною
булавою».

«Давно я потоптав би сю ледар, да тільки честь на собі кладу!»

«Нехай лиш виїдуть у Переяслав царські бояре, побачимо як та чорна рада устоїть
проти гармат».

- **К. Тур про Сомка.**

«А сі городові кабани усе мають за власне, що перші забрались у баштан».

- **Шрам.**

«О, голово ти моя золота! Коли б то так усі, як ти, держались честі та правди! А то на кого не зглянеш — усяке, мов звірюка, про свою тільки шкуру да про свій берліг дбає».

«Але ось кризь царський намет увійшов і Сомко..., у руках держить золоту булаву Богданову...»

- **Петро Шраменко.**

«Гордий, пишний, і розумом високий»

- **Брюховецький — Сомку перед початком ради:**

«Положи бунчук і корогви, переяславський крамарю!»

- **І. Шрам.**

«...заклювала ворона нашого сокола!»

- **Сомко у в'язниці.**

«...у кутку сидить на голому ослоні. Одним залізом за поперек його взято і до стіни ланцюгом приковано, а другі кайдани на ногах замкнуті. У старій подраній сірячині, без пояса і без сап'янців. Усе харцизяки поздирали, як узяли до в'язнення; тільки вишиваної сріблом да золотом сорочки посовістились ізнімати»

- **Відвертість Сомка.**

«Багато розлив християнської крові Виговський за те нещасне панство да гетьманство; багато й Юресь погубив земляків, добиваючись того права, щоб над обома берегами гетьманували, невже ж не уймається плисти по Україні кров християнська ні на часину? Отсе я ще почну одного супроти другого ставити і за своє право людську кров точити! Бо Іванець з козаками стоїть тепер міцно; щоб його зробити, треба хіба усю Україну, надполовинити, а навіщо? Щоб не Брюховецький, а Сомко гетьманував!»

➤ **Завдання «Іван Шрам»**

1) Бесіда «Познайомимося ближче з Іваном Шрамом». Обговорення питань.

- Коли читач вперше зустрічається з цим героєм на сторінках романсу? Хто він такий? (Колись узяв за жінку туркменю-бранку, виховав трьох синів-патріотів, отже, у подружжі панувала злагода і взаємна повага. Брав участь у визвольній боротьбі українського народу проти Польщі, займаючи високі посади у війську Хмельницького. Був і пізніше залишився полковником)
- Через що син попа Чепурного отримав реєстрове прізвище Шрам? («Його вздовж і впоперек під час військових подій за часів Хмельниччини

пошрамовано, тому козаки, як прозвали його Шрамом, то й забули реєстрове його прізвище»)»

- З якою метою він із молодим сином Петром вирушив у подорож?
- Чим пояснити його прагнення підтримати Я. Сомка?
- Чому майбутня доля України не байдужа герою? (У розмові Шрам часто говорить про долю України: «привернем усю Україну до одної булави, зніметься пожежа по всій Україні, ляхи та недоляшки душили її, тепер на території рідного краю повно барабашів».)
- Яким ви уявляєте Шрама? У чому виявилась його зверхність до черні?
- Як полковник ставився до багатства? (Коли інша козацька старшина прагнула до наживи, захоплювала земельні маєтності, то Шрам вів скромне життя)
- Що свідчить про прагнення героя об'єднати Україну?
- Чому особисте Шрама не переважає над державним?
- Як склалася подальша доля героя після старту Я. Сомка? («Шрам паволоцький, жалуючи згуби паволочан, сам удавсь до Тетері і прийняв усю вину на одного себе. І Тетеря окаянний не усумнівсь його, праведного, як бунтівника. На смерть осудити й, осудивши, повелів йому серед обозу військового голову одтяти»)»
- Що узагальнює цей образ у творі? (У романі Шрам є представником кращої частини улюбленої автором козацької старшини)

2) Інформативне гроно «Всебічна характеристика героя».

Іван Шрам (Чепурний),
підп., полковник

А) Портрет і зовнішність

шаблюка під рясою;

пістолі за поясом;

на виду шрами.

сива борода;

син поволоцького попа;

учився в Київській братській школі;

«зимовник дикого степу на Низу»;

«жінка бранка туркеня»;

проповідував слово правди божої
рибалкам і чабанам запорозьким;

реєстрове його прізвище Шрам,
оскільки його пошрамовано вздовж і
впоперек;

два сини під час Хмельниччини
полягли в боях за визволення
України;

«побував він на полі й на порі з
низцями»;

«як піднявсь на ляхів Хмельницький,
то мав з його велику користь і
підмогу»;

Б) Особиста доля, соціальний стан

особа, що має історичний прототип.

В) Риси характеру і вдачі:

патріот;

«гарячий був чоловік»;

людина цільної, мужньої, суворої
вдачі;

байдужий до збагачення, власного
добробуту;

небайдужий до долі країни, її народу;

загартований і пошматований у боях
воїн;

терпимий і витриманий.

чесний і скромний;

стійкий і наполегливий;

поборник об'єднання України;

прихильник міцної гетьманської
влади;

веде боротьбу на Правобережжі
проти шляхетсько-польського
ставленика Тетері;

на Лівобережжі — щоб підтримати
Сомка на чорній раді;

вступає в суперечки з міщанами;

турбується долею України;

боровся за незалежність рідного краю
у війську Б. Хмельницького;

засуджує народні бунти.

Г) Політичні погляди:

ідеалізує старшинську свідомість,
честь і звичаї...

**Д) Івана Шрам для Пантелеймона
Куліша**

непримиренне ставлення до «черні»;

ідея старшинського аристократизму.

3) Робота з текстом твору. Цитатна характеристика про героя Івана Шрама.

«Він був разом піп і полковник»

Сомко: «Батьку мій рідний! Я здавна привик звати тебе батьком!»

➤ Завдання для 3 групи «Іван Мартинович Брюховець (Іванець)»

1) Бесіда «Яким же на сторінках роману П. Куліш представив нам І. Брюховецького?»

- Яким чином постать І. Брюховецького стала історичною? (Уперше ім'я цієї людини в історії лунає як Іванець, що свідчить про його низьке походження і становище слуги при Хмельницькому. Вишколений старим Богданом, Брюховецький втерся в довір'я Юрасеві Хмельниченкові, який послав його на Запорозжя, щоб прихилити низовців і заволодіти булавою, яка була тоді у Виговського.)
- У чому виявилася хитрість і підступність Іванця? (Брюховецький прислужився Хмельниченкові, але із Запорозької Січі не повернувся, прожив серед низовців три роки, завойовуючи авторитет для самого себе. Він зумів прихилити козацьку голоту до себе тим, що виставляв себе ненависником панства й багатства. У цей час на Україні булава переходила з рук у руки і Брюховецькому забажалося теж потримати її у своїх руках. Іванець зрозумів, що Запорозька Січ — свого роду автономія і, керуючи нею, можна керувати й усією Україною.)
- Що пообіцяв запорожцям І. Брюховецький задля того, щоб стати гетьманом? (Перед Ніжинською радою Брюховецький пообіцяв запорожцям, що дозволить безкарно грабувати майно Сомка, Золотаренка та їх прибічників. Ця обіцянка поширювалася й на чернь, яка допомагала йому стати гетьманом)
- За яких причин виникло протистояння між Я. Сомком і І. Брюховецьким?
- Як Іванець поставився до черні й політичних прибічників після отримання гетьманської булави? (Як тільки І. Брюховецький досяг мети, він наказав низовцям чернь розігнати, а своїх політичних ворогів знищити фізично. Сомкові й Золотаренкові прилюдно було відрубано голови. Він брутально лає голоту (мужва невмивана, дурне мужицтво), загрожуючи всіх порівняти батогами, глузує зі старих січовиків. «Ми між людьми будемо жити по-людськи, а кому з нас не по нутру, то нехай іде на січ їсти сушену рибу з

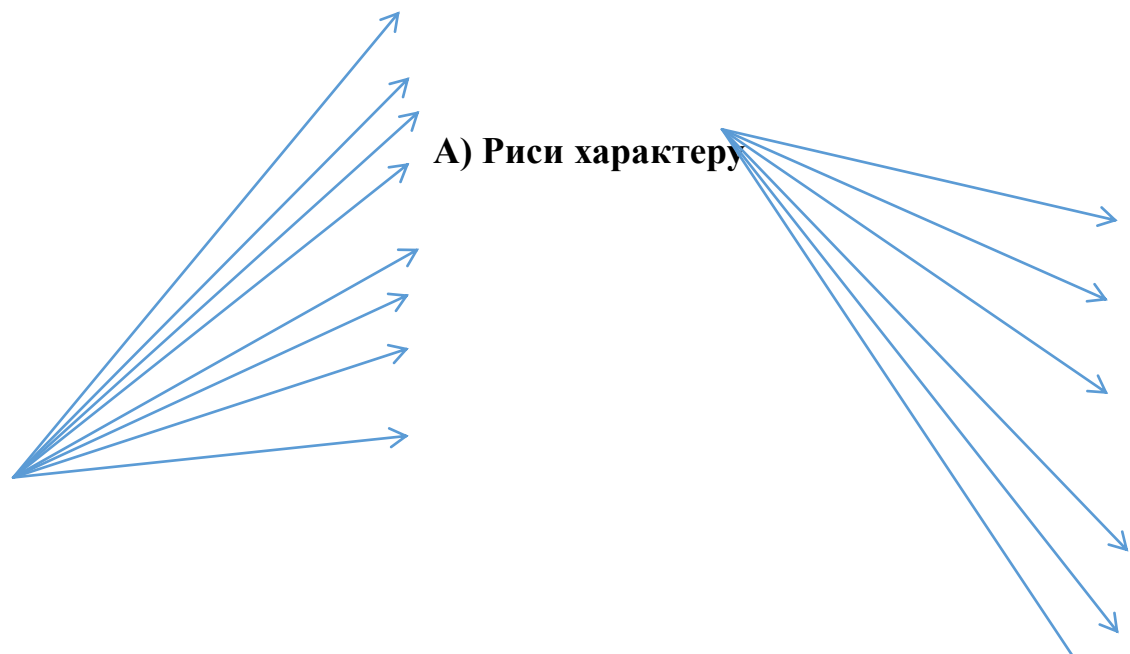
сирівцем. Якості характеру І. Брюховецького виявляються залежно від обставин)

- Чи можна І. Брюховецького вважати «хамелеоном»? (Перед чорною радою він прикидається простою, щирою людиною, обіцяє всім, хто його підтримує, всілякі блага. Такі риси, як підступність, облудність, видно вже з його портрета — «чоловічок сей був у короткій старенькій свитині, в полатаних штанях, чоботи шкапові попротоптувані — і пучки видно... Так наче чоловічок простенький, тихенький». Це щоб показати сіромі, що він — свій, не дбає про власне добро, а все пороздав братчикам. Він зумів лестоцями, підкупом, обіцянками схилити на свій бік і московських представників, які й утвердили І.Брюховецького на гетьманство.
- Як мова характеризує гетьмана і водночас виражає його підступні наміри? (Така у нього й мова; до ради він шанобливо називає козаків «товариство миле», «мої рідні братчики», «дітки», з особливою пошаною звертається до старих запорожців, Пугача: «У ваших-то сивих, шанованих головах увесь розум сидить?» Ставши гетьманом, він розкриває своє справжнє обличчя: «Обдули ми дурне мужицтво, обдули міщан, обдули й старих дундуків»)
- Яким чином країна позбавилася І. Брюховецького? (Козаки І. Брюховецького самовільно перейшли на бік Дорошенка, а зрадливого гетьмана розтерзали)
- Що уособлює І. Брюховецький у творі? (Все те лихе, підступне, що призвело до міжусобиць, до кровопролитної війни)

Мікрофон: «Моє ставлення до І. Брюховецького».

2) Інформативне гроно щодо характеристики героя.

Іван Мартинович
Брюховецький

«ніхто не подумав би, що в сій голові
вертиться що-небудь, окрім думки
про смачний шматок хліба да
затишну хату»;

втирався у довір'я простолюду, на
який опирався у боротьбі за
гетьманство;

намагався справити вигідне
враження, бути малопомічним,
скромним;

«по душі були темному людові тії
лукавії ухватки, тії тихі, солодкі речі,
те нібито убожество, що всяк за його
поліз би хоть на ніж»;

«хімерний, морочив голови людськії,
мов не своєю силою»;

«мов який чарівник-чорнокнижник,
ходив поміж миром, сіючи свої чари»;

політичний авантюрист без честі й
совісті.

«шабля при ньому горіла од золота;
да й та на йому була мов чужа»;

«і постать, і врода в його була зовсім
не гетьманська»;

«наче собі чоловічок простенький,
тихенький»

лукавий і підступний;

хитрий і підлий;

вразлива, мстива і властолюбива
людина;

здатність до демагогічного
маскування перед народом;

облудний;

«чарівник-чорнокнижник;

«наче собі чоловік простенький,
тихенький»;

Б) Зовнішність

коротка старенька свитина;

«полотняні штани»;

чоботи шкапові, протоптані;

Робота з текстом твору. Цитатний матеріал про героя І. Брюховецького.

«Не знатиме під моєю булавою жодного козака або козацького старшини над собою паном: усі будемо рівні» (Добре він порівняв Україну!)

«Брюховецького величали другим Хмельницьким, що іще раз стає за Вкраїну супротив її ворогів і дарує мирові волю».

«А як придивишся, то на виду в його наче ще й приязне: так би здається, сів із ним да поготорив де про що добре да мирне. Тільки очі були якісь чудні — так і бігають то сюди, то туди і, здається, так усе й чигають ізпідтишка чоловіка. Іде, трошки згорбившись, а голову схилив набік так, наче каже: «Я ні од кого нічого не бажаю, тільки мене не чіпайте». А як у його чого сппитаються, а він одвітує, то й плечі, наче той жид, підійме, і набік одступить, що ти б сказав — він усякому дає дорогу, а сам знітиться так, мов той цуцик, ускочивши в хату»

«Отакий-то був той Брюховецький, такий-то був той гадюка, що наварив нам гіркої на довгі роки!»

«...каже тоненьким, ницим голоском».

Лестощі Брюховецького:

«Ні, не против я, не прогайнув, не промантачив, не проциндрив без пуття: усе спустив з рук, аби б тільки як-небудь прикрити ваші злидні. Не мало пішло мого добра і по Гетьманщині. Як та бідна курка-клопотуха, що знайде зернятко — да й те оддасть своїм курчаткам, так і я все до останнього жупана пороздавав своїм діткам. А тепер от і сам обголів так, що й пучки лізуть із чобіт — доведеться незабаром ходити так, як лапко. Що ж? Походимо й без чобіт, аби моїм діткам було добре».

«Ви може думаєте, що я, так як ваші нашійники, стану драти з вас шкуру, аби б тільки в мене на ногах рипали сап'янці? Не доведи мене до сього, господи! Везли колись за мною в Січ жупани й сап'янці возами, везли золото і срібло мішками, а я все збув із рук, аби моїм діткам було добре!»

П. Шраменко:

«Окаяний пройдисвіт так усіх оманив, так по душі були темному людові тії лукаві ухватки, тії тихі, солодкі речі, те нібито убожество, що всяк за його поліз би хоть на ніж. Аж дивно стало моєму козакові, що то чоловік зможе, як захоче!»

Підступність і улесливість Брюховецького:

«Батьки мої рідні! Що ж (я) здолаю видумати путіє своїм нік-чемним розумом? У ваших-то сивих, шановних головах увесь розум сидить! Ви знаєте всі стародавні звичаї і порядки — судіть, як самі знаєте, а моє діло махнути булавою, да й нехай по тому буде. Недармо ж я вас вивів із Запорожжя на Україну: порядкуйте по-стародавньому, як самі знаєте; судіте і карайте, кого самі знаєте, а я свого розуму супроти вашого не покладаю. Усі ми перед вашими сивими чупринами діти, дурні».

«Сам Брюховецький стояв у голубому жупані перед своїх запорожців. Тут уже він був не той, що в Романовському Куті: позирав гордо, по-гетьманськи, і тільки всміхавсь, узявшись у боки».

Самохарактеристика Брюховецького:

«Мабуть, сам лихий мені помагає... А лучче б нічого сього не було... Ой батьку Богдане! Не пізнав би ти тепер свого Іванця!.. Ворог!.. І звідки нечистий утелющив мені ворога!.. А вже тепер шкода зупинятись... Вивернеться... добре, що поборов! Два коти в одному мішку не помиряться... Чом же оце нема в мене сили до закінчення? Була сила світ на свій лад повернути, а тепер ось шпирнути ворога ножем боюсь... Що ж, як на Москві зроблять не по-нашому? Гроші грошима, бояре боярами, а цар — душа праведна...»

«Мізкує собі ледачий Іванець, ходячи по світлиці...»

Пугач про Брюховецького:

«Бачимо, бачимо, вразький сину,— дармо, що ти гетьман,— до чого ми в тебе дожилися. Убрав єси нас у шори, як сам хотів! Вивезли ми тебе на своїх старих плечах у гетьмани, а тепер ти вже без нас думаєш Україною орудувати! Недовго ж поорудуєш! Я тобі кажу, що недовго! Коли взявсь брехати по-собачи, то й пропадеш, як собака! ...брехнею світ пройде, то назад не вернешся. Плюйте, братці, на його гетьманство! Кому любо з нечестивим пройдисвітом у гріхах погибати, зоставайсь тут, а хто не хоче скаляти золотої слави своєї, той гайда з нами за пороги! А на прощання скажемо сьому Іродові, чого ми йому бажаємо: воно ж йому й не минеться»

3. Захист робіт.

V. Закріплення вивченого матеріалу (7 хвилин)

1. Гра-змагання

(Клас ділиться на три групи, від кожної по одному представнику, який швидко думає і говорить. Кожен учень отримує на листку паперу 10 слів з теми. Він має за 1хв.30с пояснити ці слова не називаючи їх та спільнокореневих з ними своїм товаришам. А група швидко говорить варіанти відповідей. Коли лунає правильна відповідь, учитель каже: « Добре. Дальше». За кожну правильну відповідь - 1 бал. Представник третьої групи оцінює роботу учнів.

Картка №1

Слова, які потрібно відгадати	Орієнтовне пояснення учнів
Пантелеймон Куліш	Автор твору «Чорна рада».
Яким Сомко	Персонаж, який обраний на старшинській раді в Козельці наказним гетьманом.
«Літопис Самовидця»	Джерело написання роману.
Москва	Місто, де «Чорна рада» виходить друком російською мовою.
Доба Руїни	Час в історії України після смерті Б.Хмельницького до гетьманування І.Мазепи.
Павло Тетеря	Гетьман на Правобережжі України в Добу Руїни.
Вальтер Скотт	Письменник, що вплинув на написання твору.
1663 рік	Дата подій, зображених у романі П.Куліша.
Чорна рада	Козацьке зібрання з участю простих селян і міщан.
Роман	Складний за будовою епічний твір, у якому широко охоплені життєві події, глибоко розкривається історія формування характерів багатьох персонажів.

Картка №2

Слова, які потрібно відгадати	Орієнтовне пояснення учнів
Іван Брюховецький	Антипод до образу Сомка в «Чорній раді».
Роман - хроніка	Літературна форма твору, що містить викладення подій в їх часовій послідовності в житті однієї людини чи цілої сім'ї.
Петербург	Місто, де «Чорна рада» виходить друком українською мовою.
Ніжин	Місто, де відбулася «Чорна рада».
Б.Хмельницький	Гетьман, після смерті якого почався поділ України.
Російський цар	Хто не затвердив Якіма Сомка наказним гетьманом?
Історичний роман	Твір, побудований на історичному сюжеті, який відтворює у художній формі якусь епоху, певний період історії.
«Історія русів»	Джерело написання роману.
Арешт	Що перешкодило повній публікації твору?
Національна свідомість	Що виховує твір «Чорна рада» в українців?

VII. Домашнє завдання Написати твір-мініатюру «Загальнолюдські риси ініціативності, працьовитості, лицарства, благородства, вірності почуттю та обов'язку», зробити ілюстрації до твору.

Історія бкл. §45, §46, §47.